

ชุดผ้าเมืองล้านนา: การศึกษาพัฒนาการเครื่องแต่งกายพื้นเมือง
และการใช้ภาพแทนตัวตนของคนภาคเหนือ*

LANNA TRADITIONAL COSTUME: THE STUDY OF THE DEVELOPMENT
OF TRADITIONAL COSTUMES AND REPRESENTATION OF NORTHERN
THAI PEOPLE

ชัยวัฒน์ ปะสุณะ

Chaiwat Pasuna

นักวิชาการอิสระ

Independent scholar, Thailand

E-mail: chaiwatpasuna@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาพัฒนาการเครื่องแต่งกายพื้นเมือง และการใช้ภาพแทนตัวตนของคนภาคเหนือ แนวคิดในการศึกษาสัมพันธ์กับการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ ศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นหลักฐานชั้นปฐมภูมิและหลักฐานทุติยภูมิ วัตถุประสงค์ในการศึกษา 4 ประการ ได้แก่ การศึกษาเครื่องแต่งกายดั้งเดิมของชาวล้านนา การศึกษาจุดเริ่มต้นของชุดผ้าเมืองและอิทธิพลทางความคิดเมืองจากเชียงใหม่ การศึกษาพัฒนาการของชุดผ้าเมืองแต่ละช่วงสมัย และการศึกษาบทบาทของรัฐบาลที่มีต่อชุดผ้าเมือง ผลการศึกษาพบว่าชุดผ้าเมืองถือกำเนิดในช่วงทศวรรษ 2500 จากชุดหม้อห้อมมาสู่ชุดผ้าเมือง โดยปรับรูปแบบจากความเห็นพ้องของสมาชิกในสังคม

* Received 26 July 2022; Revised 18 December 2022; Accepted 25 December 2022

ภาคเหนือ บทความนี้จึงนำไปสู่ความเข้าใจการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมพื้นถิ่น และพลวัตของเครื่องแต่งกายของคนในภาคเหนือ

คำสำคัญ : เครื่องแต่งกาย ชุดผ้าเมือง ภาพแทน ภาคเหนือ ล้านนา

Abstract

This article studies the development of traditional costumes and the representation of the people in northern Thailand. The concept of the article relates to the preservation of local culture and local history. The article carried out a series of primary and secondary sources along with historical research. The objectives of this study were to study: 1) the traditional costumes of the Lanna people, 2) the beginning of the traditional costumes and the influence of ideas from Chiang Mai, 3) the development of traditional costumes in each period and 4) the role of government in traditional costumes. The results of the study show that traditional costumes occurred in the 1960's from "Mauhom" to traditional costumes that adjusting the model from the consensus of the members in the northern society. This study brings about to understanding of the history of local culture and the dynamics of the costumes of the people in the Northern Thailand.

Keyword: Costume, Traditional Costume, Representation, Northern, Lanna

บทนำ

อาภรณ์หรือเครื่องแต่งกายนับเป็นหนึ่งในมรดกที่ได้รับการสืบทอดมาจากการสร้างสรรค์ของบรรพชน ซึ่งมีพลวัตปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย การศึกษาด้านภูมิปัญญาด้านการแต่งกายเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือยังคงมีข้อจำกัดอยู่มาก โดยเฉพาะหลักฐานชั้นปฐมภูมิที่จะเป็นสิ่งที่สามารถนำมาพิสูจน์ยืนยันลักษณะการแต่งกายของชาวล้านนา ในบรรดาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่นอกเหนือไปจากบันทึกและคำบอกเล่าทั้งหลาย ผู้ที่ศึกษาค้นคว้า

โดยส่วนใหญ่มักอ้างอิงการแต่งกายจากจิตรกรรมบนผนังวัดเก่าแก่ตามภาคเหนือ แต่ทว่าข้อจำกัดของภาพจิตรกรรมเหล่านี้ คือ การกล่าวย้อนเรื่องราวของผู้คนในอดีตอย่างมากเพียงแค่ 3 ศตวรรษเท่านั้น นอกจากนี้ ชุดข้อมูลด้านภาพถ่ายในอดีตที่สามารถบันทึกภาพไว้โดยตรงแต่ก็ยังคงเป็นหลักฐานที่ค่อนข้างใหม่และสืบย้อนกลับไปได้ไม่กี่ช่วงอายุคน

เมื่อพิจารณาหลักฐานประกอบการศึกษาแล้วทำให้เข้าใจได้ว่างานจิตรกรรมส่วนใหญ่ มักเขียนขึ้นในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เช่นเดียวกับภาพถ่ายแล้วยังมีอายุไม่มากซึ่งเป็นช่วงราว สมัยรัชกาลที่ 4-5 ซึ่งไม่สามารถที่จะระบุพัฒนาการและลักษณะของการแต่งกายเฉพาะพื้นที่ได้อย่างชัดเจน เนื่องจากหลักฐานเหล่านี้ยังไม่เพียงพอและไม่เก่าแก่พอที่จะระบุพัฒนาการและลักษณะการแต่งกายของชาวล้านนาในอดีต อย่างไรก็ตามในดินแดนแถบนี้เป็นแหล่งที่มีการผสมผสานกลุ่มชนต่างๆ ไว้อย่างมากมาย จึงถือเป็นสังคมที่มีการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม ด้านการแต่งกายมีการประยุกต์ สร้างสรรค์ และดัดแปลงเครื่องแต่งกายให้เข้ากับยุคสมัยนั้น ๆ เนื่องจากวัฒนธรรมนั้นย่อมมีความสลับไหลในตัวของมันเอง ประกอบกับการปะทะสังสรรค์จาก วัฒนธรรมอื่น หรือปัจจัยแวดล้อมทางสภาพการเมือง เศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2563)

ภาพที่ 1 ภาพจิตรกรรมแสดงวิถีชีวิตและการแต่งกายของชาวล้านนาบนผนังวิหารลายคำ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา: เชียงใหม่เพรส, 2563

วัฒนธรรมเครื่องแต่งกายของภาคเหนือปรากฏหลักฐานตามจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งถ่ายทอดภาพความเข้าใจได้ว่าชาวล้านนาทั้งชายและหญิงจะไม่นิยมสวมเสื้อ แต่ให้ความสำคัญกับร่างกายส่วนล่างมากกว่าส่วนบน โดยผู้ชายสมัยอดีตมักเปลือยท่อนบน แล้วนุ่ง “ผ้าเตี่ยว” บ้างเรียก “ผ้าต้อย” รัดช่วงล่างของขาไว้โดยนิยมมัดให้สูงและแน่น เรียกการมัดเช่นนี้ว่า “นุ่งเค็ดหม้าม” เพื่อที่จะให้เห็นลวดลายการสักร้าน้ำหมึกดำตั้งแต่เอวลงไปถึงเข่า ด้วยลักษณะเช่นนี้จึงเป็นที่มาให้ชาวสยามเรียกขานผู้คนในภาคเหนือว่า “ลาวพุงดำ” ส่วนผู้หญิงในอดีตจะไม่สวมเสื้อเช่นเดียวกัน นิยมใช้ผ้าคลุมพาดบ่าหลุมไหล่ตามความชอบส่วนบุคคลแต่จะให้ความสำคัญกับการนุ่งซิ่น เพราะนอกจากจะแสดงถึงสถานภาพทางสังคมแล้ว ยังบ่งบอกถึงฝีมือของผู้สวมใส่อีกด้วย ผ้าซิ่นโดยทั่วไปมักเป็นผ้าทอมือทำมาจากผ้าฝ้าย สีย้อมผ้ามักจะไม่ฉูดฉาดเป็นจาสีธรรมชาติ เช่น สีตุ่น ๆ สีนํ้าตาลเปลือกไม้ สีคราม ฯลฯ

งานศึกษาของทรงศักดิ์ ปรารังค์วัฒนกุล (2537) กล่าวว่า การแต่งกายของชาวล้านนาในอดีตที่หยิบยืมมาจากจิตรกรรมตามฝาผนังวัด กล่าวถึงการแต่งกายของผู้ชายมักจะเปลือยท่อนบน แล้วนุ่งผ้าเรียกว่า “ผ้าต้อย” หากเป็นลักษณะสั้นเรียกว่า “นุ่งเค็ดหม้าม” หากเป็นลักษณะยาวจะนุ่งคล้ายกับถกเขมรเพื่อจะได้โชว์ลายสักขาสีดำ ทั้งชายหญิงจะมีผ้าเช็ดคาดบ่าไว้ใส่โอกาสต่าง ๆ อันเกิดจากการเลียนเครื่องแต่งกายพระ (ผ้าสังฆาฏิ) ส่วนผู้หญิงก็จะเปลือยท่อนบนเช่นเดียวกัน อาจมีผ้าคาดปิดหน้าอกบ้างหรือห่มสไบเฉียง เรียกว่า “สะห้วยแล่ง” สวมผ้าซิ่นลายตัดขวางบางที่ต่อตีนซิ่น เป็นตีนจกบ้างเป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงใหญ่เกิดขึ้นในช่วงการขยายอำนาจของสยามสู่ล้านนาในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (ผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2416-2440) ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 ของสยาม

การเปลี่ยนแปลงสถานะของล้านนาจากดินแดนอิสระสู่การเป็นหัวเมืองประเทศราชของสยาม ส่งผลให้เกิดการแผ่ขยายอิทธิพลและค่านิยมแบบสยามเข้ามาด้วยการแต่งกายของชาวล้านนาเปลี่ยนไป ผู้ชายตอนปลายรัชกาลที่ 5 ใส่เสื้อคอกลม ต่อแขน ผ่าหน้าตลอด มีกระเป่าเสื้อสองข้าง หรืออีกรูปแบบหนึ่ง คือ การสวมเสื้อผ่าหน้าครึ่งตัวแล้วติดกระดุมสองเม็ด สวมกางเกงหลวมแบบเดียวกับจีนและไทใหญ่เป็นกางเกงที่ทำจากผ้าฝ้ายสีตุ่น มีขนาดขาสั้นครึ่งหน้าแข้ง หรือขยายวงถึงข้อเท้า มีชื่อเรียกหลากหลายตามท้องถิ่นบ้างว่า “...เตี่ยวสะดอ, เตี่ยวสามตุ๊ก (จังหวัดน่าน), เตี่ยวกิ (จังหวัดแพร่)...” ส่วนผู้ชายช่วงรัชกาลที่ 6 เปลี่ยนเนื้อผ้า

โดยตัดเย็บด้วยผ้ามีสลินหรือผ้าปานซึ่งรูปลักษณะทั่วไปยังคงเดิม ส่วนการแต่งกายของเจ้านายผู้ชายได้รับอิทธิพลจากสยามโดยตรงภายใต้การปกครองของราชสำนักสยาม เช่น การนุ่งโจงกระเบน การสวมใส่เสื้อราชปะแตน (raj pattern) เป็นต้น ภายหลังจากผู้ชายจะหันไปแต่งกายคล้ายกับชาวสยามใหม่หรือสมัยนิยม คือ สวมกางเกงแพร นุ่งโจงกระเบน เสื้อราชปะแตน ตัดผมทรงมหาดไทย เป็นต้น ผู้หญิงจะสวมเสื้อลักษณะเดียวกับชาย แต่จะต่อแขนให้ยาวเลยข้อศอกเล็กน้อย และไม่นิยมมีกระเป่าเสื้อ เสื้อรัดรูปเอวลอย การแต่งกายผู้หญิงที่สะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงในเชิงการรับวัฒนธรรมสยามเด่นชัดที่สุด คือ แบบอย่างเครื่องแต่งกายของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ที่ประยุกต์มาจากหลายชนชาติตามสยาม คือ นุ่งเสื้อแขนหมูแฮม แบบยุโรป เกล้าผมแบบญี่ปุ่น นุ่งซิ่นลายลุนตยาแบบพม่า เป็นต้น

จุดเปลี่ยนสำคัญประการแรกของการแต่งกายในภาคเหนือปรากฏชัดในสมัยพระราชชายาเจ้าดารารัศมีในรัชกาลที่ 5 เป็นพระธิดาในพระเจ้าอินทวิชยานนท์ และเจ้าแม่ทิพเกสร ถือว่าเป็นช่วงเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงล้านนาทั้งสภาพสังคม และการปกครอง เนื่องด้วยสยามค่อนข้างเรืองอำนาจและมีสถานะเป็นฝ่ายทรงอิทธิพลได้พยายามผนวกกลืนสังคมล้านนาแทบทุกด้าน ในขณะที่เดียวกันพระราชชายาฯ ได้ริเริ่มจัดทำรูปแบบเครื่องแต่งกายที่สะท้อนความเป็นชาวเหนือ (ล้านนา) ว่าควรแต่งการแบบใดตามที่ท่านได้รวบรวมและจัดทำไว้

จุดเปลี่ยนสำคัญประการที่สองของการแต่งกายในภาคเหนือ คือ การที่ชาวล้านนาทั้งชายหญิงตระหนักถึงเครื่องแต่งกายที่อ่อนบนมากขึ้น โดยมีการสวมใส่เสื้อเพื่อปกปิดร่างกายที่อ่อนบนตามแบบสมัยนิยม อีกทั้งในเวลาเดียวกันนี้เองสยามก็ได้รับอิทธิพลการแต่งกายแบบตะวันตกเข้ามาด้วยเช่นกัน ภาคเหนือในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งถูกผนวกรวมกับสยามจึงได้รับอิทธิพลเหล่านี้ไปด้วย เช่น จากเดิมที่ใช้ผ้าฝ้ายสีธรรมชาติ เริ่มมีการเปลี่ยนวัสดุเป็นผ้ามีสลินบ้าง ผ้าปานบ้างและมีสีสันฉูดฉาดสวยงามกว่าอดีต นอกจากนี้เริ่มมีการนำเข้าเครื่องแต่งกายและผ้าจากต่างประเทศกลายเป็นที่นิยมในหมู่คนระดับสามัญชนซึ่งเดิมทีกลุ่มชนชั้นสูงเท่านั้นที่จะมีสิทธิ์เข้าถึง ทั้งนี้ก็เนื่องจากสังคมเริ่มเปลี่ยนสู่สมัยใหม่เข้าสู่ยุคที่มีค่านิยมให้ความสำคัญกับเงินเป็นหลัก หลังจากทีออกประกาศพระราชบัญญัติพิกัดเกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 ทำให้

ไพร่ทาสทยอยเป็นอิสระและเริ่มปรับตัวเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ ด้วยการประกอบอาชีพที่หลากหลาย เป็นอิสระแก่ตนจนกระทั่งสร้างฐานะให้มั่นคง ภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจแบบยึดตัวเงินเป็นเกณฑ์หลัก จึงก่อให้เกิดเป็นราษฎรชนชั้นกลางขึ้นในช่วงเวลาต่อมา คนกลุ่มใหม่ที่ผ่านกระบวนการปลดปล่อยให้เป็นอิสระเหล่านี้จะมีส่วนในการผลักดันและสร้างรูปแบบวัฒนธรรมอันส่งผลมาถึงปัจจุบันอีกด้วย

ความเข้าใจของสังคมปัจจุบันที่มักจะผูกโยงเรื่องราวชุดผ้าเมืองปัจจุบันเข้ากับการอนุรักษ์และถวิลหาประวัติศาสตร์ล้านนา ผู้เขียนบทความมีทรรศนะว่าเป็นการเข้าใจผิดทางบริบทด้านเวลา ชุดผ้าเมืองจึงไม่สามารถนำไปใช้อธิบายถึงวิถีชีวิตของคนล้านนาในสมัยอดีตได้ครอบคลุมทุกสมัย จึงเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากบริบทเวลา อีกทั้งลักษณะการแต่งกายด้วยชุดผ้าเมืองทำจากผ้าฝ้ายของภาคเหนือในอดีตนั้น ไม่ว่าจะเป็ชนชั้นใดล้วนแต่งกายในลักษณะที่คล้ายคลึงกันหมดทั้งสี และรูปลักษณ์ แต่อาจแตกต่างกันที่เนื้อผ้าหรือคุณภาพของผ้าเท่านั้น ในทางตรงกันข้ามการผลิตภาพจำเกี่ยวกับชุดผ้าเมืองในภาคเหนือที่ได้นำมาสวมใส่ให้แก่กลุ่มบุคคลและนักแสดงในงานมหรสพต่าง ๆ มีลักษณะสอดคล้องกัน กล่าวคือนิยมสวมใส่ชุดของชนชั้นปกครองหรือเจ้านายที่ค่อนข้างสะอาดสวยงามและไม่อาจเป็นเครื่องแต่งกายปกติของบุคคลได้ เนื่องด้วยเป็นเครื่องแต่งกายที่ดัดแปลงไปจากเดิม บันทึกการสัมมนาโดยคณะทำงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม กลุ่มสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ (2537) และในงานอีกหลายส่วน ให้ภาพเครื่องแต่งกายของเจ้านายที่ได้รับอิทธิพลจากสยามว่า ชุดเครื่องแต่งกายของเจ้านายนิยมสวมอย่างชุดพิธีการแบบสากล คือ สวมเสื้อราชประแตน นุ่งโจงกระเบน ใส่ถุงน่อง สวมรองเท้า จึงค่อนข้างแตกต่างไปจากการแต่งกายที่ถูกนำมาเสนอในช่วงทศวรรษ 2550

นอกจากนี้โดยส่วนใหญ่เข้าใจว่าพระราชชายาเจ้าดารารัศมีเป็นผู้ที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ฟื้นฟูเครื่องแต่งกายแบบล้านนาขึ้นมา แต่จากชุดข้อมูลภาพถ่ายกลับสะท้อนให้เห็นว่าพระองค์มีรสนิยมที่ทันสมัยด้านการแต่งกายแบบผสมวัฒนธรรมต่างชาติ ฉะนั้น แนวทางการแต่งกายของพระองค์จึงเน้นการรับวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาประยุกต์กับวัฒนธรรมเดิมเพื่อแสดงออกถึงความทันสมัย สอดคล้องกับงานศึกษาของธเนศวร์ เจริญเมือง (2554) กล่าวว่าพระราชชายาฯ ได้รับอิทธิพลการแต่งกายในรูปแบบของตะวันตกจากสยามมากกว่า ในขณะที่รูปแบบเครื่องแต่งกายแบบล้านนาแท้จริงกลับอยู่ที่เหล่าข้าราชการบริพาร แต่เมื่อคนกลุ่มนี้

เสียชีวิตไปน่าจะไม่มีการศึกษาและสืบทอดรูปแบบการแต่งกายอย่างแท้จริงได้เลย เนื่องจากกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือเลือกสืบทอดรูปแบบนุ่งโจงกระเบน ใส่เสื้อราชปะแตนแบบสยาม จึงทำให้กลุ่มราษฎรเลือกเลียนแบบการรับวัฒนธรรมตามไปด้วยในเวลาต่อมา

กำเนิดของชุดผ้าเมืองภายใต้การกำกับจากเชียงใหม่

กำเนิดของชุดผ้าเมืองเกิดขึ้นหลังจากเริ่มมีการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มาของเครื่องแต่งกายอย่างเป็นระบบ พบว่าตลอดเวลาแห่งการสนับสนุนให้ใช้ชุดหม้อห้อมเป็นสิ่งแสดงอัตลักษณ์ของการแต่งกายแบบล้านนา จึงทำให้เกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับชุดผ้าเมือง เนื่องจากตามภาพจิตรกรรมหรือคำบอกเล่า รวมไปถึงสมัยพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ไม่ปรากฏการกล่าวถึงชุดหม้อห้อมว่าเป็นเครื่องแต่งกายทั่วไป แต่กลับให้ความสำคัญกับเครื่องแต่งกายที่เป็นชุดที่มีลักษณะคล้ายกับชุดผ้าเมืองปัจจุบัน หากกลับถ่ายภาพความทรงจำความเข้าใจผิดนี้ ถูกตอกย้ำด้วยการรณรงค์ในเรื่องอนุรักษ์การแต่งกายแบบล้านนาที่ถูกต้อง (ให้สวมชุดผ้าเมือง) ซ้อนทับกับการรณรงค์เดิมในเรื่องอนุรักษ์การแต่งกายในแบบภาคเหนือ (ให้สวมชุดหม้อห้อม) ดังปรากฏความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นตามโรงเรียนอันเป็นรากฐานของสังคมที่ทุกคนต่างให้การยอมรับ

ธเนศวร์ เจริญเมือง (2534) เสนอว่าเป็นความเข้าใจผิดของประชาชนทั่วไปที่มองว่าหม้อห้อมคือเครื่องแต่งกายของล้านนา แต่ในความเป็นจริงจุดเปลี่ยนของการสร้างชุดหม้อห้อมเป็นผลสืบเนื่องของการจัดงานเลี้ยงรับรองแขกเมื่อครั้ง พ.ศ. 2496 ของไกรศรี นิมนานเหมินทร์ ซึ่งเหตุผลของการเลือกผ้าหม้อห้อมเนื่องมาจาก เหตุผล 3 ประการ ได้แก่ 1) การสมมติเครื่องแต่งกายโดยนึกถึงภาพรวมของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในล้านนาเข้ามารวมอยู่ด้วยภายใต้การออกแบบชุดผ้าหม้อห้อม 2) ความสะดวกในการหาซื้อ เนื่องจากชุดหม้อห้อมมีวางจำหน่ายตามท้องตลาดทั่วไป และ 3) เป็นการอุดหนุนหัตถกรรมท้องถิ่นของภาคเหนือ ซึ่งการจัดเลี้ยงแขกระดับผู้นำที่ประสบผลสำเร็จมากจนมีการจัดเลี้ยงครั้งต่อไป นอกจากจะเป็นการกำหนด

รูปแบบเครื่องแต่งกายของล้านนาโดยปริยายแล้วยังเป็นการกำหนดชนิดอาหารสำหรับจัดเลี้ยงแบบขันโตกอีกด้วย

การที่ครั้งหนึ่งชุดหม้อห้อมเคยเป็นหนึ่งในสิ่งที่ได้รับการร่วมรณรงค์ให้สวมใส่เพื่อแสดงถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนา แต่ทว่าเมื่อเกิดกระแสถกเถียงและมีการศึกษาอย่างจริงจัง กลับพบว่าสิ่งที่ภาครัฐสนับสนุนกลับไม่ใช่สิ่งดั้งเดิม กล่าวคือ ไม่ใกล้เคียงกับเครื่องแต่งกายแบบล้านนาเดิมตามหลักฐานต่าง ๆ เนื่องจากการสวมใส่ท่ามกลางยุคสมัยใหม่จึงมีการออกแบบโดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยหลักด้านการใช้แรงงาน เพื่อรองรับการทำงานหนักท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่มีแสงแดด จึงจำเป็นจะต้องเลือกสวมใส่ชุดหม้อห้อมทำงานเพราะทนทานและเปื้อนยาก จึงเป็นเหตุผลที่ผันแปรไปตามสภาวะการณ์ของวิถีชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมรูปแบบใหม่มากกว่า

ดังจะเห็นได้ว่ากลุ่มผู้สวมใส่ชุดหม้อห้อมส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ต้องทำงานหนักมากขึ้นในการผลิตเพื่อส่งออกเป็นรายได้ สอดรับกับสภาพทางเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับเงินว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพ อีกทั้งวิถีชีวิตของผู้คนก็เปลี่ยนไป การตั้งคำถามและตระหนักถึงการสืบค้นแนวทางการแต่งกายที่ถูกต้องนั้นกลับเป็นนิมิตหมายอันดีที่สะท้อนได้ว่าสังคมภาคเหนือเริ่มต้นตัวต่อการแสดงจุดยืนทางอัตลักษณ์มากขึ้น เมื่อพิจารณาชุดหม้อห้อมจะเห็นได้ว่าเป็นชุดที่ใส่เพื่อทำงานหนักในภาคแรงงาน เมื่อสวมใส่สะดวกต่อการทำงานให้สามารถทำได้อย่างเต็มที่และกลบรอยเปื้อน อีกทั้งสวมใส่แล้วไม่ร้อนอบอ้าว ดังนั้นจึงค่อนข้างผิดแผกเมื่อจะสวมใส่มาร่วมรับประทานอาหารแบบขันโตกซึ่งวัตถุประสงค์หลักที่ต้องการจะนำเสนอวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งชาวล้านนามีการแต่งกายที่ไม่ใช่สีโทนเดียวกันหมดเหมือนชุดหม้อห้อม แต่เป็นชุดที่ทำจากผ้าฝ้ายทอธรรมชาติ สีพื้นมักเป็นสีขาวหรือสีตุ่น ๆ ตามสีสันทันที่ได้จากการย้อมผ้าด้วยวัสดุธรรมชาติ

เมื่อเกิดการศึกษาด้านเครื่องแต่งกายอย่างแพร่หลาย ส่งผลต่อความเข้าใจของภาครัฐและประชาชนมากขึ้น จึงเกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ คือ การประกาศยกเลิกเสื้อห้อมห้อมจากสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ (สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, 2540) โดยถือโอกาสแห่งการเฉลิมฉลองเมืองเชียงใหม่ครบ 700 ปี ออกประกาศเครื่องแต่งกาย ลงวันที่ 29 ธันวาคม 2537 โดยนายวีระชัย แนวบุญเนียร ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ตามประกาศระบุ

รายละเอียดของเครื่องแต่งกายคล้ายกับ บทความเรื่อง “การแต่งกายพื้นเมืองล้านนา” และ บทความเรื่อง “ล้านนาพันธุ์ใหม่” แตกต่างกันอย่างชัดเจนในประเด็นสำคัญหลักดังข้อความตอนหนึ่งระบุว่า “...เสื้อพื้นเมือง (ชาย) ที่มีสีเปลือกไม้ สีตุ่น (สีฟ้าฝ้ายเมือง) หรือสีอะไรก็ได้ ยกเว้นสีหม้อห้อม เพื่อร่วมเฉลิมฉลองเชียงใหม่มีอายุครบ 700 ปี ในปีพุทธศักราช 2539 นี้...” (เรื่องเดียวกัน, น. 4)

ประกาศจากสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่และผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ให้งดการสวมใส่เสื้อสีหม้อห้อมมาร่วมงานเชียงใหม่ครบ 700 ปี ผู้เขียนบทความมีทรรศนะว่ามีความพยายามที่จะหาช่องทางหรือโอกาสบอกกล่าวแก่ประชาชนทั่วไปมาหลายครั้งจึงอาศัยโอกาสสำคัญนี้ถือเอาประกาศ อนึ่ง พัฒนาการของเครื่องแต่งกายแบบล้านนาซึ่งเดิมที่ภาครัฐสนับสนุนให้สวมใส่ชุดหม้อห้อม แต่เมื่อเริ่มมีการถกเถียงทั้งการประชุมที่องค์กรต่าง ๆ จัดขึ้นในเรื่องที่เกี่ยวข้องพันธุกับการแต่งกายนั้น มักจะมีตัวแทนของกลุ่มที่หลากหลายและเป็นผู้ทรงคุณวุฒิเชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา เป็นต้นว่า อาจารย์ระดับอุดมศึกษา ตัวแทนเจ้านาย ผู้มีอำนาจทางการเมืองหรือกลุ่มตระกูลเก่าแก่ของเมืองเชียงใหม่ เข้ามาประชุมหารือและสนับสนุนการค้นคว้าวิจัยจนมีข้อมูลที่เพียงพอพร้อมที่จะนำเสนอต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ให้ออกประกาศกำหนดรูปแบบการแต่งกาย แต่ไม่ได้ระบุยกเลิกชุดหม้อห้อมอย่างเด็ดขาด เหตุผลที่บทความนี้เน้นเหตุการณ์ที่ผูกโยงอยู่เฉพาะเชียงใหม่ เนื่องจากว่าเชียงใหม่ถือเป็นศูนย์กลางที่ทุกคนต่างยอมรับ รวมไปถึงมีอิทธิพลต่อรูปแบบการแต่งกายด้วย ซึ่งบทบาทที่สำคัญของเชียงใหม่ นั้นจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้า

การกำหนดรูปแบบของชุดผ้าเมืองแม้ว่าจะเป็นการผูกขาดวัฒนธรรมการแต่งกายชุดผ้าเมือง แต่กลับสะท้อนนัยยะสำคัญด้านความตระหนักถึงรูปแบบเครื่องแต่งกายชุดผ้าเมืองมากขึ้น ดังตัวอย่างการประชุมศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่มีมติว่า “...การแต่งกายที่นอกเหนือจากที่กล่าวมาข้างต้น ถือเป็นการแต่งกายแบบประยุกต์ มิใช่การแต่งกายแบบพื้นเมืองเดิมของล้านนาเชียงใหม่...” (ล้านนาพันธุ์ใหม่, 2537) พัฒนาการของเครื่องแต่งกายในภาคเหนือที่ต่างล้วนประสบกับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และการเลือกเฟ้นให้เป็นที่ยอมรับ

ของคนส่วนใหญ่ในภูมิภาคมาอย่างนับครั้งไม่ถ้วน กว่าจะพัฒนามาเป็นชุดผ้าเมืองที่มีรูปลักษณ์เหมือนปัจจุบัน ส่วนหนึ่งเป็นการร่วมมือกันในการออกแบบของหลายหน่วยงานซึ่งส่วนที่เป็นรูปธรรมมากที่สุดในการดำเนินงาน คือ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ (ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่) แต่ผู้ที่ผลิตซ้ำภาพจำและเพิ่มความนิยมในระดับสังคมมีจุดเริ่มต้นมาจากสถาบันการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

อนึ่ง ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าจุดเริ่มต้นของการประกาศเริ่มหรือยุติเหตุการณ์อย่างใดอย่างนั้นมักจะเริ่มต้นและสิ้นสุดโดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของการลำดับเรื่อง (chronology) กล่าวคือ เริ่มตั้งแต่เป็นผู้นำในการศึกษาเครื่องแต่งกายล้านนา การประกาศกำหนดรูปแบบการกำหนดการแต่งกายในสถานศึกษา รวมไปถึงการกำหนดรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งจังหวัดอื่นมักจะยึดตามกระแสจากจังหวัดเชียงใหม่เป็นหลัก เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่าเชียงใหม่คือเมืองในภาคเหนือ ฉะนั้น การให้ความสำคัญจากทางภาครัฐมักจะมีแนวโน้มมาสู่เชียงใหม่ตั้งแต่อดีตเมืองเชียงใหม่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และการเมืองมาโดยตลอด จังหวัดเชียงใหม่จึงเป็นหนึ่งในศูนย์กลางแห่งวัฒนธรรมการแต่งกายของภาคเหนือด้วย เมื่อเชียงใหม่กำหนดและเลือกทิศทางการปฏิบัติไปในแนวทางใด จังหวัดรอบข้างย่อมได้รับอิทธิพลจากแนวนโยบายของจังหวัดเชียงใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้อาจเพราะความคาดหวังอยากให้จังหวัดของตนพัฒนาหรืออีกนัยยะหนึ่งของการเลือกปฏิบัติตามจังหวัดเชียงใหม่ คือ ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของกระแสอดีตอันอันแสดงให้เห็นถึงความทันสมัย

การริเริ่มแต่งกายด้วยชุดผ้าเมืองในโรงเรียนเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ มีตัวอย่างเชิงประจักษ์เกี่ยวกับรูปแบบการสวมใส่ชุดผ้าเมืองทุกวันศุกร์ของโรงเรียนเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าโดยส่วนใหญ่ได้ยกเลิกชุดหม้อห้อมและมีการประยุกต์ชุดผ้าเมืองขึ้นใหม่ให้เป็นเหมือนปัจจุบัน โดยมีจุดกำเนิดการสร้างและผลิตภาพชุดผ้าเมืองจากสถานศึกษาชั้นนำของจังหวัด เช่น โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ เริ่มให้นักเรียนทุกระดับชั้นแต่งกายชุดผ้าเมือง พ.ศ. 2546 ส่วนโรงเรียนพระหฤทัย จังหวัดเชียงใหม่ เริ่ม พ.ศ. 2547 (2 ระดับชั้น) พ.ศ. 2548 (5 ระดับชั้น) พ.ศ. 2549 (ครบทุกระดับชั้น) ส่วนเรื่องรูปแบบและสีสันเครื่องแต่งกายมาจากการออกแบบโดยได้รับแรงบันดาลใจมาจากสีประจำโรงเรียน เนื้อผ้าและกางเกงทำมาจากผ้าฝ้าย ซึ่งเป็นลักษณะการแต่งกายคล้ายแบบสมัยอดีตในช่วงคาบเกี่ยวการรับ

วัฒนธรรมจากสยามและก่อนการเลือกใช้ชุดหม้อห้อมเป็นสัญลักษณ์ล้านนา แต่อย่างไรก็ตาม เครื่องแต่งกายมีรูปลักษณะภายนอกที่เหมือนกันอาจมีการยืดหยุ่นลดทอดบ้างเพื่อความสะดวกในการสวมใส่และง่ายต่อกระบวนการผลิต (นิภา พุ่มเพ็ญ อ้างถึงใน ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2554)

การนำร่องแต่งกายด้วยชุดผ้าเมืองของสถานศึกษาต่าง ๆ ที่ประชาชนทั่วไปยอมรับในฐานะของแหล่งปัญญาชน เมื่อถูกหยิบยกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องแบบการแต่งกายตามวัฒนธรรมล้านนา แน่แน่นอนว่าประชาชนทั่วไปยอมรับตระหนักถึงคุณค่าของชุดผ้าเมืองเพิ่มขึ้นไปด้วย จึงหันมาสวมใส่กันอย่างแพร่หลายไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐที่ออกประกาศรณรงค์การแต่งกายด้วยชุดผ้าเมือง หลังจากที่ทางโรงเรียนต่าง ๆ ได้ประกาศให้นักเรียนสวมใส่ชุดผ้าเมืองทุกวันศุกร์แล้ว ซึ่งมีความสวยงามและบ่งบอกเอกลักษณ์ได้อย่างดีถึงอัตลักษณ์ของคนภาคเหนือ ต่อมาจึงได้ขยายขอบเขตครอบคลุมไปยังหลากหลายกลุ่มอาชีพ เช่น พนักงานกลุ่มร้านสปา พนักงานกลุ่มบริการอาหารและเครื่องดื่ม เป็นต้น

เมื่อชาวเชียงใหม่ได้เลือกชุดผ้าเมืองเป็นเสมือนตัวแทนอย่างชัดเจนเป็นนโยบายหลักด้านเครื่องแต่งกาย จึงส่งผลให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดอื่น ๆ ซึ่งเผชิญกับแรงปะทะจากกระแสวัฒนธรรมต่างชาติและกระแสทุนนิยมเข้มข้น ส่งผลให้คนกลุ่มนี้รู้สึกได้ว่าไร้จุดหมายทางวัฒนธรรม กล่าวคือ ความเป็นส่วนหนึ่งในล้านนาขาดหายไปจากตัวตนของพวกเขา และไม่สามารถผูกโยงตัวตนเข้ากับอัตลักษณ์ในวัฒนธรรมท้องถิ่นล้านนาได้อย่างแนบสนิท ความทรงจำช่วงที่สวยงามเกี่ยวกับเรื่องการแต่งกายแบบล้านนา แต่เมื่อรับเอาการแต่งกายตามยุคสมัยทำให้รู้สึกว่าคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษขาดหายไป ประกอบกับการเห็นว่างังหวัดเชียงใหม่สามารถใช้ชุดผ้าเมืองเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจซึ่งทำให้เมืองเชียงใหม่พัฒนาอย่างก้าวกระโดด ดังนั้น วิถีทางที่คนในจังหวัดอื่นเลือก คือ การที่พวกเขาตัดสินใจปฏิบัติตามแนวทางอย่างจังหวัดเชียงใหม่เพื่อเชื่อมโยงมิติด้านวัฒนธรรมในท้องถิ่นและขณะเดียวกันยังตอบสนองต่อมิติทางเศรษฐกิจภายใต้ความหวังที่ว่าจะสามารถใช้ชุดผ้าเมืองเป็นจุดสนใจดึงดูดนักท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้กับจังหวัด

บทบาทของจังหวัดเชียงใหม่อีกประการหนึ่งมาจากการให้ลำดับความสำคัญของสังคมที่มักจะเลือกเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทางด้านต่าง ๆ เช่น การเป็นมาตรฐานหลักในการเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นแล้วสร้างกรอบ “ความทันสมัยและความล้ำสมัย” ขึ้นมาโดยยึดโยงจังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง พร้อมกับทรศนะที่ว่าเมื่อห่างไกลจากศูนย์กลางกลายเป็นชายขอบหรือความไม่เจริญ ฯลฯ หากไม่ได้ยึดโยงเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางแล้วหันกลับมาพิจารณาจังหวัดอื่นโดยรอบอย่างเท่าเทียมกันจะพบว่าพื้นที่แต่ละแห่งนั้นมีพัฒนาการด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของตนอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามสภาพปัจจัยแวดล้อมและแรงจูงใจที่เข้ามาปะทะในพื้นที่นั้น ๆ ทั้งนี้ แนวทางการพัฒนาภาคเหนือจากภาครัฐยังคงกระจุกตัวจึงเท่ากับว่าถ้าต้องการกำหนดให้ภาคเหนือเปลี่ยนแปลงไปในทางทิศใดจะเลือกการบังคับนโยบายไปที่จังหวัดเชียงใหม่ให้ไปในทิศทางที่กำหนด ฉะนั้นจึงปฏิเสธไม่ได้เลยว่าการให้ความสำคัญของเชียงใหม่แทบจะครอบคลุมภาพแทนของความเป็น “ล้านนาทั้งภูมิภาค” เพราะการศึกษาและงานวิจัยต่าง ๆ มักมุ่งเน้นความสำคัญมาที่เชียงใหม่เป็นหลักแล้วนำการศึกษาเชียงใหม่นี้ไปอธิบายพัฒนาการของสังคมในจังหวัดอื่น ๆ ซึ่งอาจจะได้ผลไม่ครอบคลุมและห่างไกลจากข้อเท็จจริงของพัฒนาการในท้องถิ่นต่างๆ

จากการสำรวจหลักฐานประกอบการศึกษาทำให้ผู้เขียนบทความพบว่า เอกสารส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยมีการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและการเมืองของจังหวัดเชียงใหม่เชิงลึกที่คอยกำกับทิศทางของจังหวัดอื่นอยู่อย่างไม่ปล่อยให้เป็นอิสระ ซึ่งเศรษฐกิจของเชียงใหม่เติบโตสูงกว่าพื้นที่โดยรอบ เนื่องมาจากการได้รับการปะทะจากวัฒนธรรมอื่นและปัจจัยแวดล้อมตามกระแสโลกาภิวัตน์โดยตรง อีกทั้ง ความสะดวกในการเดินทางติดต่อกับจังหวัดอื่นได้อย่างรวดเร็วและสะดวก ประกอบกับมีระบบสาธารณูปโภคที่ค่อนข้างดีกว่าพื้นที่โดยรอบ และประการสุดท้าย คือ มีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่น่าดึงดูดเนื่องจากสถานที่ท่องเที่ยวแต่ละแห่งค่อนข้างใกล้กัน อีกทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวเหล่านี้สามารถรองรับทั้งการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและเชิงวัฒนธรรมซึ่งครอบคลุมเป้าหมายการท่องเที่ยวของกลุ่มนักท่องเที่ยวได้หลากหลาย รองรับการท่องเที่ยวระยะยาวเพราะเส้นทางท่องเที่ยวมีความต่อเนื่อง แต่ละสถานที่ไม่ไกลกันเหมือนจังหวัดอื่น ๆ จึงทำให้จังหวัดเชียงใหม่เป็นที่นิยมในการเดินทางเข้ามาของนักท่องเที่ยว และได้รับเงินจัดสรรงบประมาณรวมไปถึงให้

ความสำคัญจากทางภาครัฐในระดับสูง สวนทางกับการพัฒนาของจังหวัดอื่นในภาคเหนือที่ไม่สามารถแข่งขันกับกระแสวัฒนธรรมจากจังหวัดเชียงใหม่ จึงส่งผลให้ถูกลดความสำคัญลงโดยภาพรวมเป็นเพียงวัฒนธรรมท้องถิ่นที่อยู่ในระดับต่ำกว่าวัฒนธรรมของเชียงใหม่

ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันบทบาทของเชียงใหม่ที่แผ่อิทธิพลไปยังส่วนอื่น ๆ ในภูมิภาค ในที่นี้หมายถึงการที่เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมร่วมสมัยกับชุดผ้าเมือง กล่าวคือ การที่เชียงใหม่มีฐานะเดิมที่มีศักดิ์ของเมืองสูงกว่าเมืองอื่นมาตั้งแต่อาณาจักรล้านนาต่อเนื่องมาจนถึงสมัยมณฑลลาวเฉียง (มณฑลพายัพ) รวมไปถึงการพัฒนาประเทศไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจต่าง ๆ ล้วนแต่เน้นให้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของภาคเหนือจึงมีความสำคัญในฐานะพื้นที่ยุทธศาสตร์ด้านนโยบายของรัฐบาล นอกจากนี้ การสวมใส่ชุดผ้าเมืองของนักเรียนและประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่ถือว่าเป็นจังหวัดแรก ๆ ที่เริ่มสวมใส่กันอย่างเป็นรูปธรรม จึงเท่ากับว่าเชียงใหม่ได้แผ่อิทธิพลชุดผ้าเมืองสู่จังหวัดอื่น จึงอนุมานได้ว่าภาคเหนือถูกรอบงำและดำเนินตามทิศทางของเชียงใหม่ ส่วนจังหวัดอื่นรอบข้างแม้จะรับอิทธิพลชุดผ้าเมืองแต่เมื่อจัดลำดับความสำคัญแล้วชุดผ้าเมืองแบบฉบับที่พัฒนากันในจังหวัดนั้น ๆ กลับถูกทำให้เป็นเพียงวัฒนธรรมชนบทพื้นบ้านแทน แสดงให้เห็นว่าชุดผ้าเมืองค่อย ๆ กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ภาคเหนือ โดยที่ส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักเกี่ยวกับกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ว่าชุดผ้าเมืองไม่ได้เป็นมรดกทางอารมณ์ที่สืบทอดโดยตรงจากบรรพชนล้านนา ด้วยเหตุแห่งการขาดความรู้และความเข้าใจดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการผลิตซ้ำชุดความคิดและชุดความเชื่อด้านค่านิยมของชุดผ้าเมือง แต่สิ่งที่เชื่อเหล่านี้กลับเป็นเพียงการผลิตซ้ำความคิดจนเชื่อว่าชุดผ้าเมืองที่พึงประดิษฐ์สร้างเป็นส่วนหนึ่งในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมหลายศตวรรษจากบรรพชนล้านนา

ชุดผ้าเมืองกับความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย

จากกระแสการฟื้นฟูวัฒนธรรมล้านนาสร้างความตื่นตัวต่อกระแสการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยการฟื้นฟูและตีความรูปแบบอัตลักษณ์ถิ่นของตนขึ้นมาใหม่ ให้

เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นที่โดดเด่นเฉพาะตัว พยายามให้สอดคล้องกับกระแสธุรกิจการท่องเที่ยวในปัจจุบัน สามารถใช้อัตลักษณ์เหล่านี้ในการดึงดูดนักท่องเที่ยว “ชุดผ้าเมือง” ถือเป็นหนึ่งในประเภทงานหัตถกรรมท้องถิ่นที่ถูกสร้างและกรอบความคิดในเชิงอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่จากกระแสการยอมรับหลักของคนภาคเหนือสมัยใหม่ เดิมในช่วงก่อนเกิดกระแสการฟื้นฟูและการอนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนานั้น ชุดผ้าเมืองได้ค่อย ๆ ถือกำเนิดอย่างเป็นรูปเป็นร่างแล้ว แต่ยังไม่แพร่หลายดังปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัยที่ความสำคัญกับมิติเศรษฐกิจเป็นรากฐานสำคัญของสังคม เมื่อพิจารณาในส่วนของผู้จัดจำหน่ายเล็งเห็นเป็นผลดีเชิงธุรกิจ โดยพยายามผลักดันให้ทุกจังหวัดผลิตชุดผ้าเมืองออกมาจำหน่าย เกิดการขยายฐานการผลิตชุดผ้าเมืองโดยการเข้าไปตั้งโรงงานอุตสาหกรรมการทอผ้ากระจายตามที่ต่าง ๆ ของนายทุนท้องถิ่นหรือจากบรรดากลุ่มคนในชุมชน เพื่อนำชุดผ้าเมืองอันเป็นอัตลักษณ์ของภาคเหนือแปรรูปให้เป็นสินค้าจนเกิดเป็นที่รู้จักและสร้างรายได้เข้าหมู่บ้านอีกด้วย แต่ขณะเดียวกันยังผลให้เกิดการเลียนแบบอาชีพกันแพร่หลายมากขึ้น ผู้ผลิตทุกรายเกิดการแข่งขันเพื่อสร้างจุดเด่นในสินค้าของตนเอง จนทำให้รูปแบบการผลิตชุดผ้าเมืองแตกต่างไปจากเดิม เช่น การเพิ่มลวดลายล้านนาและลวดลายจากกลุ่มชาติพันธุ์ลงไปบนชุดเพื่อเพิ่มความโดดเด่น การออกแบบที่ทันสมัย เป็นต้น ส่งผลให้ลวดทอนอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่แท้จริง เนื่องจากมุ่งเน้นในเชิงเศรษฐกิจการท่องเที่ยวมากเกินไป

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญมากต่อเศรษฐกิจของประเทศไทยทำให้เกิดการลงทุน การจ้างงาน และก่อให้เกิดการกระจายรายได้ไปสู่ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในเมืองและในชนบทอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยังเป็นช่องทางการเร่งพัฒนาจังหวัดอันมีผลดีในเชิงรูปธรรม คือ ทำให้มีการพัฒนาสาธารณูปโภคสาธารณูปการ สิ่งอำนวยความสะดวก สภาพภูมิทัศน์ในแหล่งท่องเที่ยว แต่การขยายตัวของการท่องเที่ยวในหลายพื้นที่ได้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นตามมาและทวีความซับซ้อนในการแก้ปัญหาอีกด้วย

งานศึกษาของวิลักษณ์ ศรีป่าซาง (2547) พบว่าปัจจุบันสิ่งที่สะท้อนออกถึงความเป็นล้านนาเหลืออยู่ไม่กี่ย่าง หนึ่งในนั้นที่มีการรณรงค์กันแต่ไม่สำเร็จมากนัก คือ การให้พูดคำเมือง (ภาษาไทยถิ่นเหนือ) และเรียนอักษรธรรม (อักษรล้านนา) แต่ที่รณรงค์อย่างหนักแน่นมากที่สุด คือ การแต่งกายอย่างล้านนา หรือแต่งชุดพื้นเมือง ถึงขั้นมีการบังคับในช่วงหนึ่งให้

พนักงานของรัฐและองค์กรต่าง ๆ ตั้งแต่กายด้วยชุดพื้นเมืองมาทำงานทุกวันศุกร์ แต่ภายหลังผ่อนปรนเหลือเพียงการเชิญชวนเท่านั้น นอกจากนี้ เครื่องแต่งกายที่สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ล้านนายังได้รับการพัฒนาเป็นชุดเครื่องแต่งกายหลากหลายชนิดและลักษณะ เช่น “ชุดอย่างเจ้านาง” เป็นชุดตามละครโทรทัศน์ ซึ่งโปกศิระชะและประดับดอกไม้ไหว, “ชุดแม่บ้าน” เป็นชุดของกลุ่มสตรีในชุมชน ซึ่งนิยมตัดเสื้อผ้าให้เหมือนกันทั้งสีและรูปแบบเพื่อใช้ในโอกาสสำคัญต่าง ๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีคำศัพท์สำหรับเรียกเครื่องประดับที่เพิ่มเติมจากเครื่องแต่งกายว่า “ครีว्ह้อย” ได้แก่ เครื่องประดับจำพวกปิ่น ดอกไม้ไหว สร้อย ฯลฯ ตั้งแต่ พ.ศ. 2520 อาจารย์วิณี พาณิชพันธ์และคณะเริ่มจัดงานแฟชั่นการแต่งกายชุดล้านนาไทยในอดีต พ.ศ. 2530 มีการเผยแพร่ความรู้ให้ประชาชนผ่านนิทรรศการและจัดพิมพ์หนังสือ “ผ้าล้านนา : ยวน ลื้อ ลาว” ช่วงทศวรรษให้หลัง เป็นช่วง “...แห่งการค้นหาเอกลักษณ์ และการปฏิวัติวัฒนธรรมพื้นถิ่น...รณรงค์ให้ข้าราชการพนักงานธนาคารร้านค้า นักเรียน แต่งกายพื้นเมืองในวันศุกร์ มีงานมหกรรมผ้าทอพื้นเมือง จัดขบวนแห่...”

ปัจจุบันสามารถแยกจัดจำแนกประเภทได้ว่าเป็นการแต่งกายแบบ “อสังการ” และ “ขนบนิยม” มีขอบเขตในระดับใดตามค่านิยมของสังคม แต่ก็เกิดคำถามใหม่ว่าจะแต่งให้สวยงามจะแต่งชุดไหน และเริ่มมีการกลับไปสะสมผ้าชิ้นโบราณพร้อมกับเครื่องประดับด้วยการเพิ่มขึ้นของผู้นิยมในผ้าล้านนาส่งผลดี ต่อการจัดงานแสดงทางวัฒนธรรม ซึ่งภายหลังร้านเสื้อผ้ารูปแบบล้านนาเหล่านี้ได้รับการยอมรับและเป็นส่วนหนึ่งของกระแสความนิยมแห่งยุคสมัย (fashion) ดังจะเห็นได้ว่าร้านจำหน่ายชุดผ้าเมืองเริ่มย้ายจุดจำหน่ายเข้ามาในห้างสรรพสินค้ามากขึ้นจากร้านที่ตั้งสองข้างทางหรือตั้งอยู่ในชุมชน

การเปลี่ยนแปลงของเครื่องแต่งกายนั้น ถือว่าเป็นธรรมดาของวัฒนธรรมที่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนและปรับปรุงไปตามกระแสความทันสมัยของแต่ละช่วงเวลา การที่ชุดผ้าเมืองจะคงรูปแบบดั้งเดิมหรือไม่เปลี่ยนแปลงเลยนั้นคงเป็นเช่นนั้นไม่ได้ เพราะจากภูมิหลังของชุดผ้าเมืองในปัจจุบันล้วนแต่ชี้ให้เห็นพัฒนาการในการปรับปรุงชุดผ้าเมืองให้มีรูปแบบปรับเปลี่ยนไป

ตามความนิยมของสังคม หากจะย้อนไปเทียบเคียงตั้งแต่สมัยริเริ่มในช่วงพระราชยาเจ้าดารารัศมี จะเห็นได้ว่าเครื่องแต่งกายของชาวล้านนานั้นล้วนแต่ถูกเลือกหยิบยกขึ้นมาดัดแปลงให้กลายเป็นเครื่องแต่งกายอีกรูปแบบหนึ่งของล้านนา ซึ่งพัฒนาการเช่นนี้ก็สอดคล้องกับพัฒนาการของชุดผ้าเมืองด้วย ซึ่งถูกผลิตขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมในช่วงเวลาหนึ่งเวลาใดเท่านั้น แน่นนอนว่าในอนาคตย่อมมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบชุดผ้าเมืองอย่างแน่นอน

ในช่วงแรกที่รัฐบาลให้การสนับสนุนการขยายฐานการผลิตอุตสาหกรรมสิ่งทอในประเทศเพื่อลดการนำเข้าจากต่างประเทศ เป็นยุคแห่งการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม รัฐบาลได้เลือกแนวทางการแก้ไขปัญหาประเทศกำลังพัฒนาโดยใช้เศรษฐกิจอุตสาหกรรมเป็นสาขานำร่องให้ประเทศเกิดความสมดุล คือ พัฒนาทุกพื้นที่ในประเทศภายใต้การขับเคลื่อนเศรษฐกิจในภาคแรงงานและอุตสาหกรรม โดยรัฐบาลคาดหวังให้ประเทศไทยเป็นฐานการผลิตและลดจำนวนการนำเข้าสิ่งของเครื่องใช้จากต่างชาติ จึงสนับสนุนกลุ่มทุนเอกชน ผลของนโยบายสร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัดในช่วง พ.ศ. 2503-2515 พบว่ารายได้ประชากรเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัว อุตสาหกรรมเสื้อผ้าสำเร็จรูปมีความสำคัญมาก เนื่องจากเป็นการส่งเสริมการจ้างงานและสร้างรายได้เข้าประเทศ

นอกจากนี้ หน่วยงานภาครัฐมีแนวนโยบายที่จะเพิ่มมูลค่าของสิ่งทอและยกระดับให้มีคุณภาพ กระทรวงอุตสาหกรรมได้สนับสนุนให้จัดตั้งและขยายโรงงานปั่นด้าย รัฐบาลผลักดันให้เป็นอุตสาหกรรมส่งออกหลักของประเทศ ซึ่งระบบทุนนิยมได้เข้ามาในภาคเหนือตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ในระยะนี้ยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงมากนัก แต่ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ภาคเหนือเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดขึ้น ประกอบกับการที่ทางภาครัฐเข้ามาสร้างระบบสาธารณูปโภค และเริ่มมีการปรับเปลี่ยนเป็นการปลูกพืชที่รัฐสนับสนุนเป็นเกษตรพาณิชย์มากขึ้น การค้าของผู้คนที่อยู่ตามชนบทนั้นดูเหมือนจะเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน เพราะจากเดิมซึ่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ผลิตจากธรรมชาติกัน แต่สินค้าและตลาดที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ผลักดันสินค้าจากธรรมชาติออกไปกลายเป็นสินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น

กระทรวงพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ภาคบริการและภาคพาณิชย์มีบทบาทเหนือภาคการเกษตร ชักนำให้คนหันมาทำงานนอกภาคการเกษตรเข้ามาเป็นแรงงานที่ตอบสนองตลาดใหม่ (โรงงานอุตสาหกรรม) และเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนแทบทุกจังหวัดในภาคเหนือ สอดคล้องกับงานศึกษาเรื่อง “หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ (พ.ศ. 2442-2542)” กล่าวว่า ผลของการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมทำให้มีอัตราการเติบโตของอุตสาหกรรมครัวเรือนและหัตถกรรมในหมู่บ้านปี พ.ศ. 2529 ซึ่งเกิดการทอผ้ามากขึ้น โดยผลักดันให้เป็นสินค้าหลักส่งออกของแต่ละจังหวัด แต่ยกเว้นจังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดน่าน ที่เน้นไปทางหัตถกรรมการทอผ้าชาวเขา (รัตนพร, 2546)

การสวมใส่ชุดผ้าเมืองเป็นเหมือนการแสดงสัญลักษณ์ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในภาคเหนือที่สวนทางกับกระแสวัฒนธรรมแห่งชาติ กล่าวคือ กระแสท้องถิ่นนิยมฟื้นคืนกลับมา ซึ่งในอดีตการแสดงตัวตนถึงลักษณะเฉพาะเป็นเรื่องที่ค่อนข้างผิดแปลกและอาจก่อให้เกิดความแปลกแยกภายใต้กระแสชาตินิยม แต่ปัจจุบันกระแสท้องถิ่นนิยมกลับสวนกระแสขึ้นมากขึ้นเรื่อย ๆ และเริ่มมีการผลักดันหรือแสดงตัวตนของกลุ่มที่มีวัฒนธรรมซึ่งถูกมองว่าเป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ การสวนกระแสนี้เกี่ยวเนื่องกับระบบเศรษฐกิจภายใต้บรรยากาศชาตินิยมเข้มข้นที่ค่อย ๆ จางหายทำให้เกิดการพลิกผันนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมในอดีตเหล่านี้หยิบยกขึ้นมาสร้างเป็นสินค้า (cultural capital as goods) ในรูปแบบของสินค้าท้องถิ่นภาคเหนือที่ดำเนินไปพร้อมกับกระแสธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งธุรกิจการท่องเที่ยวกระตุ้นให้เกิดการจ้างงาน และไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือเปลี่ยนไปจากเดิมมากอันเป็นผลมาจากภาคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ การเกิดขึ้นของระบบอุตสาหกรรมดึงดูดการลงทุนจากแหล่งทุนอื่นทำให้เกิดการจ้างงาน เช่น กรณีนิคมอุตสาหกรรมลำพูน แต่ก็เกิดผลเสีย กล่าวคือ คนเหล่านี้ละทิ้งบ้านเกิดของตนและเข้าไปเป็นสมาชิกของสังคมเมือง จึงเป็นการทำลายวงจรทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งด้วย เช่น การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์รวมถึงเครื่องแต่งกายที่ผลิตจากอุตสาหกรรม รวมไปถึงปัญหาการพัฒนาพื้นที่ที่ไม่เท่าเทียมในระยะยาว

ในแง่ประวัติศาสตร์ช่วงเวลาที่ยาวกว่าร้อยปีที่สยามผนวกดินแดนล้านนาพยายามกลืนให้ล้านนากลายเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง การพัฒนาท้องถิ่น รวมไปถึงศิลปวัฒนธรรมด้วย จึงทำให้เกิดการแสวงหารากเหง้าทางวัฒนธรรมเดิม เพราะคุณค่าทางวัฒนธรรมได้สาปสูญไปและกระแสวัฒนธรรมจากต่างถิ่นกำลังทำให้คนในภาคเหนือรู้สึกไร้รากเหง้าทางวัฒนธรรม การแสดงออกถึงการถวิลหาอดีตสะท้อนได้จากความพยายามในการแต่งกายโดยนำเครื่องแต่งกายจากหลายกลุ่มมาผสมปนกัน โดยปราศจากการศึกษาอย่างแท้จริง รวมไปถึงการเปลี่ยนวัตถุประสงค์ของวัตถุ โดยการนำวัตถุต่าง ๆ ที่หมดความสำคัญทางประโยชน์ใช้สอยนำมาสร้างสรรค์เป็นสิ่งใหม่ เพื่อสนองความต้องการทางการท่องเที่ยว เช่น การสวมชุดเจ้านายเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาถ่ายรูปเป็นที่ระลึก เป็นต้น เพราะค่านิยมวัฒนธรรมเดิมหายไปแล้วแต่ถูกนำเอาวัฒนธรรมเก่านั้นมาสนองเชิงพาณิชย์ หากไม่มีการทวงคืนกระบวนการปิดป้องศิลปวัฒนธรรมที่สังคมภาคเหนือต้องเผชิญอยู่ในขณะนี้ อาจสร้างความเข้าใจผิดต่อองค์ความรู้ที่จะถูกผลิตซ้ำในอนาคต (ธเนศวร์, 2542)

วัฒนธรรมที่มีจุดประสงค์เดิมในอดีตมีพัฒนาการและแปรเปลี่ยนความหมายใหม่อย่างต่อเนื่อง วัฒนธรรมล้านนาเหล่านี้ที่ถูกนำมาใช้ในความหมายใหม่แปรผันตรงตามกระแสการท่องเที่ยวในปัจจุบันมากกว่าการให้ความสำคัญด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม เนื่องจากทุกคนมีจุดประสงค์ในการสวมใส่เพื่อการแสดงออกทางรสนิยมการแต่งกายเท่านั้น แต่วัฒนธรรมเป็นเรื่องของวิถีชีวิตที่จะต้องปฏิบัติอยู่เสมอ การที่คนส่วนใหญ่เข้าใจว่าสวมชุดผ้าเมืองในโอกาสสำคัญหรือทศวรรษของสัปดาห์ กลับไม่ได้เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน แต่เป็นการตอบสนองความต้องการของสังคมนะยะสั้นเพียงเท่านั้น อันเป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ยังลึกลงไปในระดับชุมชน

ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากการผลิตในระบบการผลิตเพื่อยังชีพ (ระดับปฐมภูมิ) สู่อุตสาหกรรมการผลิตในภาคอุตสาหกรรม (ระดับทุติยภูมิ ระดับตติยภูมิ ฯลฯ) ที่ขยายตัวแล้วได้รับการสนับสนุนจากทางภาครัฐอย่างเต็มที่ ส่งผลให้เกิดการทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิมในการดำรงชีวิต นอกจากนั้น โรงงานอุตสาหกรรมยังมีส่วนในการกำหนดรูปแบบของชุดผ้าเมืองที่ผลิตออกมาจากโรงงานให้คนทั่วไปได้สวมใส่อีกด้วย การที่คนรุ่นใหม่ซึ่งค่อนข้างห่างไกลจากวัฒนธรรมท้องถิ่นอยู่แล้ว กลับถูกรั้วไว้อย่างถาวรโดยการประกอบอาชีพในระบบอุตสาหกรรมที่จะต้อง

โยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาทำงานใกล้กับโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น แรงงานเหล่านี้จึงค่อนข้างมีลักษณะของความเป็นคนในเมืองสูง (urban citizen) และไม่ค่อยมีโอกาสได้เข้าร่วมประเพณีท้องถิ่น กลุ่มคนเหล่านี้มีความรู้สึกที่ตัวเองขาดหายไปจากการเชื่อมต่อทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งการสวมใส่เครื่องแต่งกายแบบเครื่องแบบจึงเป็นช่องทางหนึ่งที่ช่วยผูกความรู้สึกและการผูกโยงตัวตนของพวกเขาเข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือได้ในระดับหนึ่ง ดังจะเห็นได้ว่าการได้สวมใส่ชุดผ้าเมืองตามประเพณีสักครั้งถือเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่จะได้เข้าไปใกล้กับวัฒนธรรมดั้งเดิม แม้ว่าชุดผ้าเมืองที่มีวางจำหน่ายจะผ่านการผลิตเชิงอุตสาหกรรมที่เน้นปริมาณและมีรูปแบบเช่นเดียวกัน ด้วยการผลิตที่เน้นปริมาณมากและสะดวกต่อการซื้อขาย ส่งผลให้ชุดผ้าเมืองจึงเป็นเครื่องแต่งกายที่เข้าถึงง่ายมากด้วยความสะดวก อีกทั้ง การที่แรงงานเมืองหรือคนกลุ่มต่าง ๆ ได้เข้าร่วมประเพณีสำคัญของล้านนา ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งของการปลอมประโลมทางจิตใจและความรู้สึก

การแสดงออกผ่านการแต่งกายจึงเป็นทางเลือกที่คนส่วนใหญ่แสดงจุดยืนว่าตนประสงค์ร่วมประเพณีหรือเข้าร่วมประเพณีอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ในช่วงเทศกาลสำคัญหรืองานประเพณีของภาคเหนือที่ค่อนข้างมีเอกลักษณ์และดึงดูดนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นมาก เมื่อบรรดานักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาได้เห็นลักษณะประเพณีท้องถิ่น จึงอยากมีส่วนร่วมและแสดงออกเช่นเดียวกับเจ้าของวัฒนธรรมล้านนาในภาคเหนือ จึงมีการสวมใส่เครื่องแต่งกายตามแบบคนภาคเหนือซึ่งมีร้านจำหน่ายชุดผ้าเมืองกระจายไปตามตลาดสำคัญทั่วภูมิภาค ด้วยเหตุดังกล่าวชุดผ้าเมืองได้ถูกยอมรับจากคนทั่วไปแล้วในฐานะ “ภาพจำ” ว่าเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของทางภาคเหนือโดยปริยาย จากปัจจัยที่แวดล้อมซึ่งดูเหมือนว่าโดยทั่วไปคนภาคเหนือเลือกใช้ชุดผ้าเมืองเป็นตัวแทนด้านการแต่งกายของภูมิภาค ภายใต้กระบวนการสรรค์สร้างจากปัจจัยแวดล้อม ทั้งวิถีการผลิต และวิถีความเป็นอยู่อย่างสังคมเมือง

อาการพื้นเมืองกวัตน์โดยรัฐไทย

“...ไม่ควรละทิ้งวัฒนธรรมของตนแล้วรับวัฒนธรรมอื่นมาทั้งหมด..” ข้อความดังกล่าว มักจะได้รับการเสนอใช้ในช่วงเวลาที่วัฒนธรรมถูกปะทะจากกระแสความเปลี่ยนแปลงภายนอก ซึ่งการยับยั้งหรือปฏิเสธกระแสวัฒนธรรมจากภายนอกเป็นไปได้ยากที่จะเสี่ยงไม่ให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ชุดผ้าเมืองก็เช่นกันซึ่งได้รับการพัฒนาจากกระบวนการเลือกเฟ้นของคนในสังคมอย่างต่อเนื่อง การสนับสนุนให้แต่งกายด้วยชุดผ้าเมืองเป็นการผลิตซ้ำภาพจำครั้งสำคัญ เกี่ยวกับการแต่งกายของคนภาคเหนือ โดยเฉพาะการสร้างภาพจำผ่านงานจัดแสดงสินค้าจากการประชาสัมพันธ์ของภาครัฐมีส่วนช่วยผลักดันให้กลายเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียง เป็นต้น สินค้าจะมีเอกลักษณ์และทรงคุณค่าได้ก็ต่อเมื่อได้รับการผูกโยงเข้ากับพื้นที่ทางสังคม โดยเฉพาะผูกโยงเข้ากับวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ นโยบายของภาครัฐจึงเริ่มเข้ามาช่วยชาวบ้านในการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน โดยตั้งเป้าหมายในอนาคตให้การจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมเหล่านี้เป็นรายได้หลักของประเทศ เพราะตลาดต่างประเทศค่อนข้างนิยมสินค้าหัตถกรรมอย่างมาก

การปรับตัวให้ชุดผ้าเมืองกลายเป็นสินค้าที่เป็นที่นิยมตามท้องตลาด ผ่านนโยบายสนับสนุนโดยภาครัฐ โดยจัดทำโครงการขนาดใหญ่กระจายไปทั่วทุกภูมิภาค คือ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ซึ่งเป็นโครงการที่เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 โดยนายกรัฐมนตรี ดร.ทักษิณ ชินวัตร มีแนวนโยบายเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยตรง ควบคู่กับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สามารถออกจำหน่ายได้ เป็นการส่งเสริมรายได้ของท้องถิ่นและพัฒนาศักยภาพของคนไปพร้อมกัน นอกจากนี้ยังจัดประกวดผลิตภัณฑ์ของแต่ละชุมชนที่มีความโดดเด่นตรงตามเกณฑ์ ได้แก่ การแสดงออกถึงภูมิปัญญา การใช้รถจักรยานจากวัสดุ และการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน โดยกระจายหน้าที่ให้แก่ระดับอำเภอเพื่อจัดหาสินค้าที่มีความโดดเด่นของตำบลต่าง ๆ ซึ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวพร้อมกับจัดสรรงบประมาณตามความเหมาะสม โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จึงนับว่ามีบทบาทอย่างมากต่อความเปลี่ยนแปลงให้ชุดผ้าเมืองเป็นที่นิยมอย่างสูงสุด เนื่องจากเป็นการประชาสัมพันธ์ให้คนต่างวัฒนธรรมหรือคนต่างภูมิภาคได้รับรู้

การที่รัฐบาลส่งเสริมอาชีพของชาวบ้านในด้านงานหัตถกรรมและสิ่งทอ เนื่องจากกลุ่มคนหนึ่งเป็นแรงงานที่หลุดพ้นออกมาจากภาคการเกษตร ซึ่งไม่สามารถดำรงวิถีชีวิตตามแบบ

การเกษตรโดยปลูกพืชเศรษฐกิจที่ต้องแบกรับภาระมากเกินไปจนไม่คุ้มกับการลงทุน ส่วนใหญ่ตัดสินใจย้ายถิ่นฐานออกมาจากชุมชนเพื่อหางานทำในเมืองเป็นแรงงานเมือง (urban workers) งานศึกษาของภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์ (2547) กล่าวว่า ประเทศไทยเริ่มก้าวเข้าสู่ประเทศอุตสาหกรรมราวทศวรรษ 2520 รัฐบาลเน้นการสนับสนุนอุตสาหกรรม สาธารณูปโภค และการท่องเที่ยวที่จะสร้างรายได้ให้กับประเทศ แล้วนำทรัพยากรทุกด้านมาแปลงเปลี่ยนไปเป็นเชิงพาณิชย์ อาชีพเกษตรกรรมดั้งเดิมที่ต้องเปลี่ยนรูปแบบการเพาะปลูกเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดปัญหาที่เกษตรกรไม่สามารถแบกรับภาระการขาดทุนจากราคาผลผลิตที่ไม่ค่อยแน่นอนได้ พวกเขาเหล่านี้จึงหันออกไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรมากขึ้น ขณะเดียวกันรัฐบาลก็ให้การสนับสนุนหลากหลายงานอาชีพ เป็นต้นว่ามีการส่งเสริมการรวมกลุ่มอาชีพแม่บ้าน และกลุ่มอาชีพที่ทางรัฐบาลให้การสนับสนุน เช่น กลุ่มกองทุนอุตสาหกรรม กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯลฯ

การประกอบอาชีพนอกภาคอุตสาหกรรม ทำให้คนรุ่นใหม่ในสังคมเมืองและชนบทให้ความสำคัญกับการศึกษามากขึ้นเพื่อเพิ่มโอกาสในการทำงาน ดังนั้น ภาพอนาคตของคนรุ่นใหม่จึงมีศูนย์กลางที่เมือง อาชีพส่วนใหญ่จึงเป็นอาชีพที่รองรับการขยายตัวของเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรม เช่น การทำงานโรงงานผลิตสินค้าที่ระลึก ฯลฯ กระทั่งทศวรรษ 2540 นโยบายรัฐบาลที่ให้ความสำคัญกับคนกลุ่มเกษตรกรอย่างมากได้กลายเป็นฐานเสียงสำคัญทางการเมืองอีกด้วยภายใต้ความช่วยเหลือทางการเงินจากรัฐบาล เช่น กองทุนหมู่บ้าน โครงการพักชำระหนี้เกษตรกร ฯลฯ การเกิดขึ้นของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ถือเป็นความสำเร็จอย่างมากที่ภาครัฐส่งเสริมและกระตุ้นให้ประชาชนรู้จักการแสวงหาความรู้ การเรียนรู้เพิ่มเติม การฝึกฝนทักษะ และการออกไปสัมมนาเพื่อหาประสบการณ์ในการพัฒนาตนเองและอาชีพ

การส่งเสริมอาชีพในครั้งนี้อาจส่งผลให้เกิดแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านทั่วประเทศเกิดการแสวงหางานหัตถกรรมในชุมชนของตนเพื่อหวังจะได้รับเงินจัดสรรงบประมาณจากทางภาครัฐเข้ามาพัฒนาชุมชน จะเห็นได้ว่าตามท้องที่ต่าง ๆ แม้ว่าจะไม่มีสินค้าหัตถกรรมเฉพาะถิ่นอย่าง

แท้จริง บางส่วนจึงเลือกเครื่องแต่งกายขึ้นมาให้กลายเป็นสินค้าของชุมชน อีกด้านหนึ่งของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ทำให้ชาวบ้านเกิดการลอกเลียนแบบสินค้ามากขึ้น จึงเป็นการผลิตภาพซ้ำของเครื่องแต่งกายชุดผ้าเมืองโดยปริยายจากท้องถิ่น รัฐบาลจัดงานเพื่อแสดงสินค้าชุมชนในแต่ละจังหวัด มีรายงานจากสรุปผลโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จากสำนักนายกรัฐมนตรี กล่าวถึง การจัดงานจัดแสดงสินค้าให้ชุมชนอีกด้วย ซึ่งเป็นการรวบรวมสินค้าแล้วประชาสัมพันธ์ให้คนได้รับรู้เป็นงานขนาดใหญ่ เช่น OTOP Midyear จัดเพียง 5 ครั้ง แต่สามารถสร้างรายได้ 2,248 ล้านบาท และ OTOP CITY จัดเพียง 6 ครั้ง แต่สามารถสร้างรายได้ 5,385 ล้านบาท เป็นต้น

งานจัดแสดงสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จึงถือว่าเป็นงานยิ่งใหญ่ทั่วประเทศ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวจากต่างพื้นที่เข้ามาจับจ่ายสินค้าพื้นเมืองตามแต่ละภูมิภาค งานแสดงสินค้าภาคเหนือมักมีส่วนจัด (zone) แสดงเครื่องแต่งกาย น่าสังเกตว่าแทบทุกร้านจะจำหน่ายสินค้าชนิดเดียวกัน กล่าวคือ เป็นชุดผ้าเมืองหลากสีสัน แต่ทว่าส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน เนื่องจากที่มาของกระบวนการผลิตมักจะมีที่มาจากแหล่งผลิตเดียวกันคือผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งไม่ค่อยได้คุณภาพมากนัก อีกทั้งยังจำกัดรูปแบบ สี ขนาด และรูปทรงแข็งทื่อไม่งดงามตามลักษณะชุดผ้าเมืองรูปแบบเดิม จึงอนุมานได้ว่าโรงงานอุตสาหกรรมการทอผ้ามีส่วนอย่างมากในการผลิตภาพแทนของชุดผ้าเมืองด้านการออกแบบ เป็นการทำหน้าที่ในการแปรผลเชิงรูปธรรม ในขณะที่ทางภาครัฐก็พยายามประชาสัมพันธ์เน้นย้ำให้เห็นว่าชุดผ้าเมืองเป็นของล้านนาเป็นการทำหน้าที่ในการแปรผลเชิงนามธรรม ซึ่งดำเนินการไปได้อย่างราบรื่นและลงตัวจนทำให้แม้แต่คนภาคเหนือยังคล้อยตามแนวนโยบายดังกล่าว ภายใต้วาทกรรมการทำทุกอย่างที่ผูกโยงไว้กับการอนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนา

การแสดงบทบาทจากภาครัฐส่วนหนึ่งก็เป็นการเน้นย้ำว่าวัฒนธรรมของล้านนานั้น มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์สามารถนำมาใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งก็เป็นเหมือนภูมิภาคอื่น ๆ ทั่วประเทศที่พยายามผลักดันให้เกิดวัฒนธรรมร่วมสากลของท้องถิ่นผ่านกระบวนการหารือและปรับประยุกต์บางสิ่งอย่างในภูมิภาคเข้ามาไว้ในสิ่งเดียว เพื่อให้เกิดจิตที่ตระหนักร่วมด้านความภูมิใจในถิ่นกำเนิด เช่นเดียวกับชุดผ้าเมืองที่จะกลายเป็นเครื่องจรรโลงจิตวิญญาณทางสังคม เป็นสิ่งที่สร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนไทยภาคเหนือ อันสะท้อนมรดกทางวัฒนธรรม

ของบรรพชนล้านนาว่าครั้งหนึ่งล้านนาเคยมีประวัติศาสตร์ที่รุ่งเรืองอย่างมาก ในฐานะผู้สืบทอดความชอบธรรมจากอารยธรรมของอาณาจักรล้านนา ดังนั้น ทุกคนในภาคเหนือหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าจากบรรพชนล้านนา

สรุป

กระแสท้องถิ่นนิยมที่ฟื้นตัวขึ้นถือกำเนิดมาจาก การที่คนในภาคเหนือพยายามหาสิ่งที่จะผูกโยงพวกเขาเข้าไว้ด้วยกันหรือแสดงตัวตนผ่านสิ่งที่เป็นรูปธรรมให้ผู้พบเห็นได้ทราบ ภูมิหลังทางวัฒนธรรมจากเครื่องแต่งกาย ทั้งนี้ไม่เพียงแต่ภาคเหนือเท่านั้น ท้องถิ่นนิยมเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับกระแสการไร้รากเหง้าทางวัฒนธรรมที่ช่วยปลุกกระแสท้องถิ่นนิยมขึ้นมาเพื่อแสดงถึงความมีวัฒนธรรมของตน ผู้เขียนบทความพบว่ากระแสท้องถิ่นนิยมแพร่ขยายไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ทุกท้องถิ่นพยายามร่วมสร้างแบบอย่างทางวัฒนธรรมเครื่องแต่งกายเนื่องจากท้องถิ่นต่าง ๆ ประกอบด้วยกลุ่มชนที่หลากหลาย ดังนั้นจึงพยายามดัดแปลงเครื่องแต่งกายให้เหมาะสมกับคนในภูมิภาคมากที่สุด แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าชุดผ้าเมืองยังไม่ได้เปิดพื้นที่ให้กับคนชายขอบ (กลุ่มชาติพันธุ์) จึงมักให้ความสำคัญของคนส่วนใหญ่เป็นหลักและพยายามยึดเยียดให้คนชายขอบยอมรับในเครื่องแต่งกายตามรูปแบบเดียวกันนี้ ซึ่งเป็นไปได้ยาก แต่ภายหลังเริ่มมีการประยุกต์เครื่องแต่งกายเข้ากับลวดลายของชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นการเปิดพื้นที่ยอมรับและแสดงถึงความหลากหลายของกลุ่มชนในภาคเหนือ

นอกจากนี้ ปฏิเสธไม่ได้ว่าจังหวัดเชียงใหม่มีความสำคัญอย่างมากในภาคเหนือ เนื่องจากเป็นศูนย์กลางหลายด้าน อีกทั้งมีบทบาทในการริเริ่มศึกษาเครื่องแต่งกายแบบล้านนา การกำหนดชุดผ้าเมืองและยกเลิกชุดหม้อห้อมซึ่งทำให้ชุดหม้อห้อมกลับไปเป็นวัฒนธรรมชั้นล่างรองจากชุดผ้าเมืองอีกด้วย จังหวัดที่ค่อนข้างได้รับการพัฒนามากกว่าจังหวัดใกล้เคียงทำให้มีความพร้อมในการเป็นผู้นำกำหนดแนวทางด้านเครื่องแต่งกายไปด้วย สิ่งเหล่านี้มาจากปัจจัยแวดล้อมทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งผู้คนจากต่างจังหวัดมองว่าหากจะทำให้ท้องถิ่นของตนพัฒนาได้ควรจะปฏิบัติตามแบบอย่างจังหวัดเชียงใหม่ เพราะคาดหวังว่าจะสร้างรายได้จาก

นักท่องเที่ยวเข้ามาสู่จังหวัดมากขึ้นด้วย รวมไปถึงการจัดแสดงสินค้าของรัฐบาลก็เน้นจัดที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นหลักเช่นกัน

ดังนั้น จังหวัดเชียงใหม่จึงมีโอกาสนในการกำหนดทิศทางชุดผ้าเมืองมากกว่าจังหวัดอื่น ๆ โดยพบว่าชุดผ้าเมืองมีกระบวนการจากภาครัฐที่พยายามทำให้เป็นวัฒนธรรมกระแสหลักของภาคเหนือ สามารถใช้บ่งบอกความเป็นตัวตนของคนภาคเหนือทุกกลุ่ม ภายหลังชุดผ้าเมืองแพร่กระจายความนิยมออกไปตามท้องถิ่นอื่น ส่งผลให้เกิดการแข่งขันกันระหว่างผู้จำหน่ายด้วยกัน การแข่งขันทางธุรกิจจึงก่อให้เกิดการสร้างความแปลกใหม่ในการออกแบบลวดลายบนชุดผ้าเมือง ซึ่งส่วนใหญ่มักจะสร้างเติมแต่งลวดลายที่สวยงามลงไป หรือแม้กระทั่งนำชิ้นงานของกลุ่มชาติพันธุ์เย็บเพิ่มลงไป

จากประเด็นศึกษาในบทความนี้ ผู้เขียนบทความพบกระบวนการที่ทำให้เกิดการเลือกชุดผ้าเมืองเป็นภาพแทนของคนภาคเหนือ สามารถอธิบายจากการเรียงเรียงตามพัฒนาการได้ว่า ในช่วงแรกเริ่มมาจากปัญหาจากนโยบายของภาครัฐที่ไม่เอื้ออำนวยต่อคนในภาคเกษตรทำให้เกิดการอพยพโยกย้ายเข้ามาเป็นแรงงานเมือง แรงงานกลุ่มนี้เองที่จะมีบทบาทในฐานะสื่อกลางการกระจายความเป็นเมืองไปสู่ภูมิภาคอีกด้วย เมื่ออาศัยอยู่ในเมืองได้รับเอากระแสวัฒนธรรมการแต่งกายแบบสมัยใหม่ แต่เมื่อผ่านพ้นเวลาสักช่วงใหญ่กลับพบว่าวัฒนธรรมของตนเริ่มมีบทบาทน้อยลงต่อวิถีชีวิตทำให้เกิดความรู้สึก “ไร้จุดหมายทางวัฒนธรรม” จึงเกิดความพยายามที่จะหันกลับไปหารากเหง้าทางวัฒนธรรมเดิมของตน เนื่องจากตระหนักได้ว่าวัฒนธรรมล้านนาซึ่งเคยเป็นของใกล้ตัวกลับยิ่งห่างไกลเกินจะเข้าถึงได้ทางผัสสารณณ์ ส่งผลให้เกิดจิตที่ตระหนักร่วมว่าควรจะกลับมาฟื้นวัฒนธรรมล้านนาของตนอีกครั้งก่อนที่จะหายไป

ฉะนั้น ชุมชนหลายแห่งจึงพลิกฟื้นทำให้เกิดเป็นกระแสท้องถิ่นนิยมขึ้น แต่การจัดวางจำหน่ายสินค้ากลับเป็นเพียงช่องทางเลือกหนึ่งของการบ่งบอกว่าชุดผ้าเมืองเป็นสัญลักษณ์ของคนภาคเหนือซึ่งดูเหมือนจะไม่ใช่ว่าสิ่งที่สำคัญมากนัก เนื่องจากชุดผ้าเมืองก็เริ่มเกิดและพัฒนาขึ้นมาตามลำดับอยู่แล้ว และเชียงใหม่ก็เป็นเมืองใหญ่ที่ควบคุมทิศทางเหล่านี้ได้ด้วยปัจจัยทางภูมิศาสตร์ และกระแสความเป็นล้านนาที่คนในภูมิภาคเองให้ความหมายว่าเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางเหนือกว่าพื้นที่อื่น ทำให้เกิดภาพแทนที่เข้าใจโดยทั่วไปที่ว่าเชียงใหม่ตัวแทนแห่งวัฒนธรรมล้านนา ส่วนพื้นที่นอกเหนือจากนั้นถูกเบียดบังให้เป็นวัฒนธรรมของชายขอบ

ดังนั้น คนภาคเหนือสมัยใหม่จึงไม่ใช่ผู้ที่ตัดสินใจและเลือกเพียงฝ่ายเดียว ข้อเสนอจากบทความนี้พบว่าปัจจัยแวดล้อมทางสังคมด้วยที่ส่วนช่วยในกระบวนการเลือกเฟ้นและตัดสินใจ ซึ่งสอดคล้องไปตามความต้องการของสังคมมากกว่า อีกทั้งมุมมองของคนภายนอกก็มองว่าชุดผ้าเมืองเป็นสัญลักษณ์ของภาคเหนือ และคนในภาคเหนือเองให้คุณค่ากับชุดผ้าเมืองแต่จะจำเพาะในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากชุดผ้าเมืองเกิดขึ้นและถูกสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในภาคเหนือเพียงช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ เท่านั้น และการให้คุณค่ากับชุดผ้าเมืองย่อมเปลี่ยนไปเมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กมลภัทร์ รักสวน. (2543). การออกแบบเสื้อผ้าสตรีวัยทำงานที่มีส่วนประกอบของผ้าทอพื้นเมือง จังหวัด เชียงใหม่. ใน วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- คณะทำงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม. (2537). เครื่องแต่งกายพื้นเมืองในภาคเหนือ. เชียงใหม่: กลุ่มสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ.
- เชียงใหม่เพรส. (2563). จิตรกรรมฝาผนัง “วิหารลายคำ” ผลงานการประชันฝีมือของ สองช่างเขียน ชั้น ครู . เรียกใช้เมื่อ 25 มิถุนายน 2563 จาก https://chiangmaipress.com/wp-content/uploads/2020/06/IMG_1727.jpg
- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล. (2537). การแต่งกายพื้นเมืองล้านนา: ฝ่ายใหม่ไทยล้านนา. ผู้จัดการรายวัน ภาคเหนือ, 24-34.
- ธนศวรร์ เจริญเมือง. (2538). เสื้อหม้อห้อมไม่ใช่สัญลักษณ์ของคนเมือง: มาจากล้านนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผู้จัดการ.
- ธนศวรร์ เจริญเมือง. (2542). 100 ปี สายสัมพันธ์ สยาม-ล้านนา 2442-2542. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธนศวรร์ เจริญเมือง. (2554). คนเมือง ประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยใหม่ พ.ศ. 2317-2553. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นพมาศ แก้วยานะ. (2547). พฤติกรรมการซื้อและความพึงพอใจของผู้ซื้อเสื้อผ้าพื้นเมือง. ใน วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2563). ทบทวนแนวคิดทฤษฎีการรื้อฟื้นวัฒนธรรมท้องถิ่น. วารสารมานุษยวิทยา, 3(1), 38-75.
- นิสิตา นิมกัรรัตน์. (2538). ผลกระทบทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมสิ่งทอที่มีผลต่อพื้นที่โดยรอบของเมือง เชียงใหม่. ใน วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ภัทรรัตน์ พันธุ์ประสิทธิ์. (2547). ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของผู้หญิงชั้นกลางระดับล่าง ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 ถึงปัจจุบัน. ใน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัตนพร เศรษฐกุล. (2546). หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ (พ.ศ.2442-2542). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ.
- วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. (2547). คริวหย่องของงาม แม่ญิงล้านนา. เชียงใหม่: ฮั่วชินการพิมพ์.
- ศิริลักษณ์ ตนะวิไชย. (2534). การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม-วัฒนธรรม-เศรษฐกิจของภาคเหนือตอนบนกับการดำเนินงานการศึกษาในระบบ. ใน วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2544). ประวัติศาสตร์ล้านนา. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่. (2540). การแต่งกายพื้นเมือง: นุ่งหย่องเจียงใหม่. เชียงใหม่: สภาวัฒนธรรม จังหวัดเชียงใหม่.